

Stan bibliotek w Polsce objętych badaniem Głównego Urzędu Statystycznego – 2015 r.¹

W 2015 r. zestawienia GUS rejestrowały blisko 10 tys. placówek bibliotecznych, w porównaniu z 2014 r. ich liczba zmniejszyła się o 162 (tj. 1,6%). Procentowy ubytek był najbardziej widoczny wśród bibliotek naukowych (4,0%), fachowych (3,4%) i publicznych (0,5%); stan bibliotek fachowo-beletrystycznych, ośrodków inte, towarzystw naukowych utrzymał się na takim samym poziomie, wzrosła o ponad 1,0% liczba bibliotek pedagogicznych.

Tabela. 1. INSTYTUCJE BIBLIOTECZNE W POLSCE w 2015 r. (zestawienie obejmuje biblioteki objęte badaniem GUS).

WOJEWÓDZTWO	OGÓŁEM	BIBLIOTEKI / PLACÓWKI BIBLIOTECZNE						
		publiczne	naukowe	pedagogiczne	fachowe	fachowo- beletrystyczne	ośrodków inte	towarzystw naukowych
0	1	2	3	4	5	6	7	8
Polska	9 710	8 050	1 001	272	315	52	21	13
dolnośląskie	719	599	68	25	23	4	-	1
kujawsko-pomorskie	481	421	35	13	14	-	-	-
lubelskie	672	583	56	10	20	3	-	1
lubuskie	276	253	6	10	7	1	-	-
łódzkie	673	530	95	21	22	3	2	1
małopolskie	943	725	151	22	39	2	4	2
mazowieckie	1 247	961	192	32	47	7	5	4
opolskie	353	315	23	5	10	-	1	-
podkarpackie	738	679	12	21	16	7	1	2
podlaskie	283	238	26	3	15	-	1	1
pomorskie	391	324	23	19	20	4	1	-
śląskie	1 007	791	155	26	27	7	2	-
świętokrzyskie	310	270	14	13	11	2	-	-
warmińsko-mazurskie	372	304	34	14	13	7	-	-
wielkopolskie	837	689	95	31	15	4	3	1
zachodniopomorskie	408	368	16	7	16	1	1	-

*Kol. 1 nie jest sumą kol. 2-8, 13 bibliotek publicznych (kol. 2) i 1 pedagogiczna (kol. 4) pełnią także funkcje bibliotek naukowych i są ujęte w kol. 3.

I. Biblioteki publiczne

1. Stan sieci

Liczba bibliotek i filii bibliotecznych w 2015 r. – 8050 (w 2014 r. – 8094, spadek o 44 placówki, tj. 0,5%).

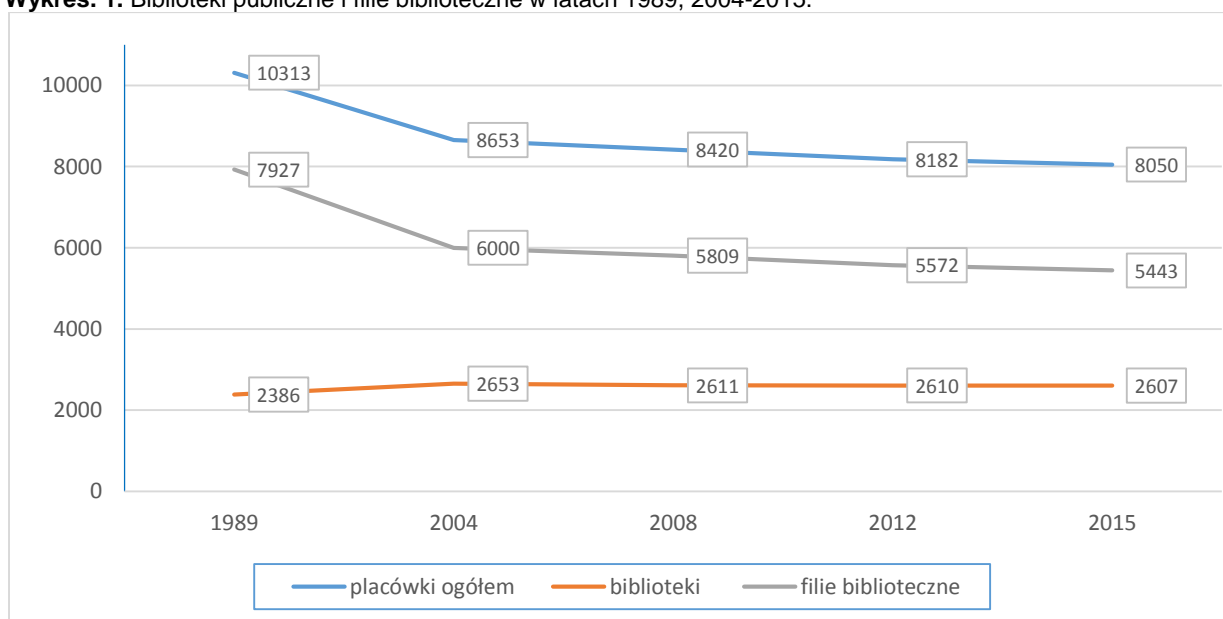
¹ Materiał został opracowany na podstawie danych liczbowych pozyskanych z GUS oraz analiz opisowych dotyczących funkcjonowania bibliotek publicznych przygotowanych przez wbp dla MKiDN. Najliczniejsza grupa bibliotek funkcjonujących w Polsce, tzn. biblioteki szkolne jest rejestrowana przez System Informacji Oświatowej Ministerstwa Edukacji Narodowej. Inne typy, np. biblioteki służb mundurowych, parafialne, kościelne są badane nieregularnie przez inne podmioty.

Liczba punktów bibliotecznych w 2015 r. – 1295 (w 2014 r. – 1290, wzrost o 5, tj. 0,4%).

Liczba mieszkańców przypadających na 1 placówkę w 2015 r. – 4775 (w 2014 r. – 4754, wzrost o 21, 0,5%).

Stan sieci bibliotek publicznych od lat ulega powolnemu ograniczaniu, głównie placówek filialnych. Zjawisko to nie zawsze wiąże się z działaniami zmierzającymi do racjonalizacji organizacji sieci, eliminacji placówek niedoinwestowanych, wzmocnienia potencjału silniejszych bibliotek pozostających w obrębie jednostki administracyjnej. Mimo, iż blisko 94% bibliotek publicznych posiada komputery, fizyczna „dostępność” do usług nie jest zastępowana dostępnością zdalną, opartą na zasobach i usługach elektronicznych, cyfrowych. Jednym z powodów takiej sytuacji jest ograniczona oferta usług bibliotecznych z wykorzystaniem nowych technologii, np. 57,9% bibliotek udostępnia katalog on-line, 72,5% ma swoją stronę www umożliwiającą zamieszczanie aktualnych informacji oraz zdalne korzystanie z usług bibliotek przez ich użytkowników.

Wykres. 1. Biblioteki publiczne i filie biblioteczne w latach 1989, 2004-2015.

Charakterystyka sieci:

- pogłębia się zjawisko centralizacji (metropolizacji) usług bibliotecznych, tj. koncentracji usług (liczby placówek), różnorodności i jakości oferty w dużych ośrodkach miejskich lub siedzibach władz samorządowych;
- mimo zapisów ustawy o obligatoryjnym prowadzeniu co najmniej 1 biblioteki w obrębie gminy sieć bibliotek gminnych nie jest pełna – w 2015 r. 7 gmin nie prowadziło gminnej biblioteki publicznej;
- w 87% wypełniła się sieć bibliotek powiatowych; w 5 województwach (lubelskim, łódzkim, małopolskim, opolskim, wielkopolskim) wszystkie powiaty ziemskie

prowadziły biblioteki powiatowe; problemem bibliotek stopnia powiatowego jest zakres zadań skierowanych do bibliotek gminnych, a także podział kompetencji w obrębie działalności instrukcyjnej/metodycznej między bibliotekami powiatowymi i wojewódzkimi;

- zmniejszyła się liczba placówek bibliotecznych funkcjonujących w instytucjach połączonych (w 2015 r. – 1474 placówki, w 2014 r. – 1479) oraz zmieniła się ich struktura – zmniejszyła się liczba bibliotek publiczno-szkolnych (z 131 w 2014 r. do 100 w 2015 r.) oraz funkcjonujących w strukturach instytucji spoza sfery kultury (do 63), wzrosła natomiast liczba bibliotek i filii połączonych z centrami i ośrodkami kultury (w 2014 r. – 1286, w 2015 r. – 1311), co ma związek z nowelizacją ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, a także ze wzrostem zainteresowania samorządów tworzeniem lokalnych wielofunkcyjnych instytucji kultury w ramach których usytuowana jest biblioteka.

Tabela. 2. Biblioteki w latach 2014-2015 w strukturach połączonych.

Lata	Ogółem	Miasto	Wieś	Różnica w ogółem do poprzedniego roku
2014	1479	248	1231	6,7
2015	1474	249	1225	-0,3

2. Infrastruktura, zasoby, dostępność

Stan zasobów i jego uzupełnianie

Stan księgozbioru w 2015 r. – 129 904 438 wol. (w 2014 r. – 130 733 724 wol., mniej o 829 286 wol., tj. 0,6%).

Woluminy na 100 mieszkańców w 2015 r. – 338 wol. (w 2014 r. – 340 wol.).

Na wysoki wskaźnik zasobności księgozbiorowej w bibliotekach publicznych (w 2015 r. – 338 wol. na 100 mieszkańców, standard IFLA – do 250 wol. na 100 mieszkańców) wpłynął wzrost nakładów na zakup nowości wydawniczych do bibliotek i wzrost wskaźnika zakupu (w 2015 r. – 8,5 wol. na 100 mieszkańców, w 2014 r. – 8,2 wol.). Mniejszy stan zasobów w bibliotekach publicznych w porównaniu z 2014 r. wynika głównie z selekcji, które w dalszym ciągu prowadzone są w bibliotekach publicznych zbyt rzadko, niesystematycznie w konsekwencji czego zasoby wielu z nich nasycone są materiałami o nieaktualnej treści, zaczytanymi i zniszczonymi. Znaczna część bibliotek publicznych, mimo dziesięcioletniego programu dotującego zakup nowości jest nadal magazynami książek, składami zasobów o różnej wartości użytkowej. W takich bibliotekach nawet przy systematycznych wysokich nakładach na zakup książek nowości są niewidoczne na półkach, przytłoczone materiałami zbędnymi,

wymagającymi wycofania z udostępniania, co wpływa negatywnie na wykorzystanie zbiorów i poziom czytelnictwa.

Zakup nowości wydawniczych

Liczba zakupionych książek w 2015 r. – 3 278 830 wol. (w 2014 r. – 3 160 550 wol., wzrost o 118 280 wol., tj. 3,7%).

Zakup książek w wol. na 100 mieszkańców w 2015 r. – 8,5 wol. (w 2014 r. – 8,2 wol., wzrost o 0,3).

Tabela. 3. Zakup materiałów bibliotecznych (w jedn. inw.) w latach 2014-2015.

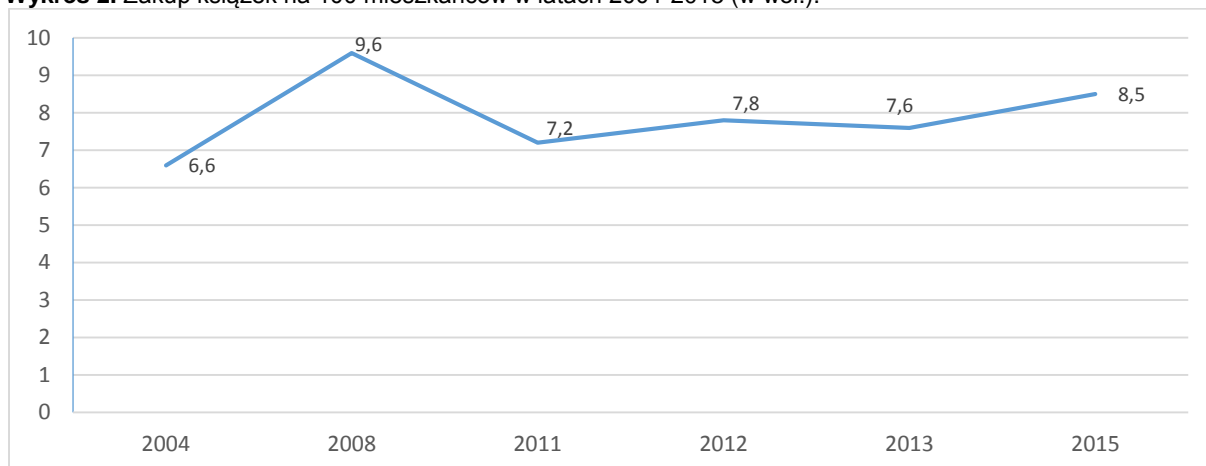
Lata	Księgozbioru (w wol.)			Pozostałych zbiorów nielektronicznych (w jedn. inw.)		Zbiorów elektronicznych zinventaryzowanych (w jedn. inw.)
	ogółem	książek	czasopism	ogółem	w tym	
					materiałów audiowizualnych	
2014	3 172 332	3 160 550	11 782	118 786	115 118 (w tym audiobooki – 71 395)	12 168
2015	3 291 102	3 278 830	12 272	147 574	141 410 (w tym audiobooki – 97 595)	3 052
Różnica 2014-2015	118 770 3,7	118 280 3,7	490 4,2	28 788 24,2	26 292 22,8	-9 116 74,9

W 2015 r. zakupiono do bibliotek publicznych 3 441 728 jedn. inw. materiałów bibliotecznych, o 4,2% więcej niż w roku poprzednim, co ma związek z kontynuacją wieloletniego programu *Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa (2014-2020)*² dotującego zakup nowości wydawniczych, a także z wysokością nakładów dotacji na ten cel płynących zarówno z Programu, jak i dotacji organizatorów. Kryteria Programu utrwaliły wypracowany system dotowania zakupów, realizowany od 2005 r.

W 2015 r. wśród zakupów do bibliotek publicznych dominował zakup książek, choć procentowo w stosunku do stanu z roku poprzedniego przybyło ich mniej niż czasopism (3 278 830 wol. książek, tj. o 3,7% więcej niż w 2014 r., czasopism 12 272 wol., tj. o 4,2%). Wśród pozostałych zbiorów największy przyrost odnotowano w zakupie audiobooków (o 22,8%), mniej zakupiono zbiorów elektronicznych (na nośnikach fizycznych) – o 74,9%.

² Wcześniej był to Narodowy Program Kultury. Promocja czytelnictwa i Rozwój Sektora Książki (2004-2013).

Wykres 2. Zakup książek na 100 mieszkańców w latach 2004-2015 (w wol.).

Zjawiska związane z zakupem:

- zakup do bibliotek publicznych coraz częściej opiera się na wnikliwych analizach potrzeb środowiska. Choć to nie reguła, środki na zakup dzielone są na poszczególne jednostki, bibliotekę główną i filie. Taki system umożliwia analizę potrzeb konkretnego środowiska i zakup zgodny z jego potrzebami;
- wysoki poziom zakupu daje szansę bibliotekom na kształtowanie zasobów pod warunkiem prowadzenia selekcji i eliminacji materiałów zbędnych;
- zmienia się struktura zakupu do bibliotek publicznych, gromadzenie dostosowuje się do zmian w ofercie rynku uwzględniającej trendy w zapisie treści. Np. odchodzi się od zakupu tzw. książki mówionej (na kasetach) na korzyść gromadzenia audiobooków (na płytach CD, mp3). Zasada ta odnosi się także do zasobów elektronicznych (przechodzenie od nośnika fizycznego do zasobów sieciowych, zdalnych). Niektóre biblioteki udostępniają także czytniki do e-booków.

Komputeryzacja bibliotek publicznych

W 2015 r. 93,6% bibliotek publicznych wyposażonych było w komputery (w 2014 r. – 92,8%). Wielkość wskaźników nasycenia placówek tym sprzętem wskazuje na skalę zjawiska komputeryzacji w bibliotekach publicznych w Polsce (w 2015 r. na 1 placówkę przypadało – 5,9 komputera, w 2014 r. – 5,7), a także potwierdza zbieżność ze standardami obowiązującymi w innych krajach³. Rośnie liczba bibliotek oferujących czytelnikom korzystanie z komputerów podłączonych do Internetu (w 2015 r. – 88,1%, w 2014 r. – 87,6%). 72,5% bibliotek publicznych posiadało własną stronę www (w 2014 r. – 71,1%), 71,3% ogółu bibliotek i 76,1% użytkujących komputery wykorzystywało biblioteczne programy komputerowe.

³ Np. w Kanadzie zaleca się wyposażenie biblioteki w 1 komputer w przeliczeniu na 5 tys. mieszkańców, w USA (Floryda) 1 komputer na 3 tys. W Polsce wskaźnik nasycenia – 0,7 komputera na 1 tys. mieszkańców.

Wzrostowi wyposażenia bibliotek w komputery oraz oferujących dostęp do Internetu zbyt wolno towarzyszy wprowadzanie innych funkcjonalności związanych z informatyzacją. Pomimo intensywnych prac nad tworzeniem katalogów on-line (w 2012 r. – 36,5% bibliotek udostępniało swoje katalogi w sieci, w 2015 r. – 57,9%), nadal tylko część placówek oferuje związane z nim usługi (np. ok. 1/4 placówek prowadzi zdalne zamówienia i rezerwację materiałów bibliotecznych). W latach 2012-2015 w ramach usług elektronicznych intensywnie rozwijał się zdalny dostęp do zbiorów licencjonowanych (wzrost z 7,7% bibliotek oferujących tę usługę w 2012 r. do 20,3% w 2015 r.). Było to możliwe dzięki wspólnym działaniom bibliotek wojewódzkich z bibliotekami terenowymi, tworzeniem regionalnych konsorcjów.

Tabela 4. Wybrane usługi elektroniczne bibliotek (odsetek bibliotek, które je realizują) w latach 2012-2015.

Lata	Internet dla czytelników	Katalog on-line	Zdalne zamówienie materiałów bibliotecznych	Zdalna rezerwacja materiałów bibliotecznych	Zdalny dostęp do licencjonowanych zasobów elektronicznych, spoza sieci instytucji	Interaktywne usługi informacyjne (komunikatory, czat)	Blogi biblioteczne, kanał RSS	Profil na portalach społecznościowych
2012*	82,1	36,5	15,4	15,9	7,7	15,3	10,8	18,5
2013	85,5	43,9	17,7	19,2	12,6	17,5	12,4	24,9
2014	87,6	50,8	21,0	23,4	16,9	17,4	12,6	28,8
2015	88,1	57,9	25,4	28,0	20,3	16,6	12,9	33,3

*Zjawisko rejestrowane od 2012 r.

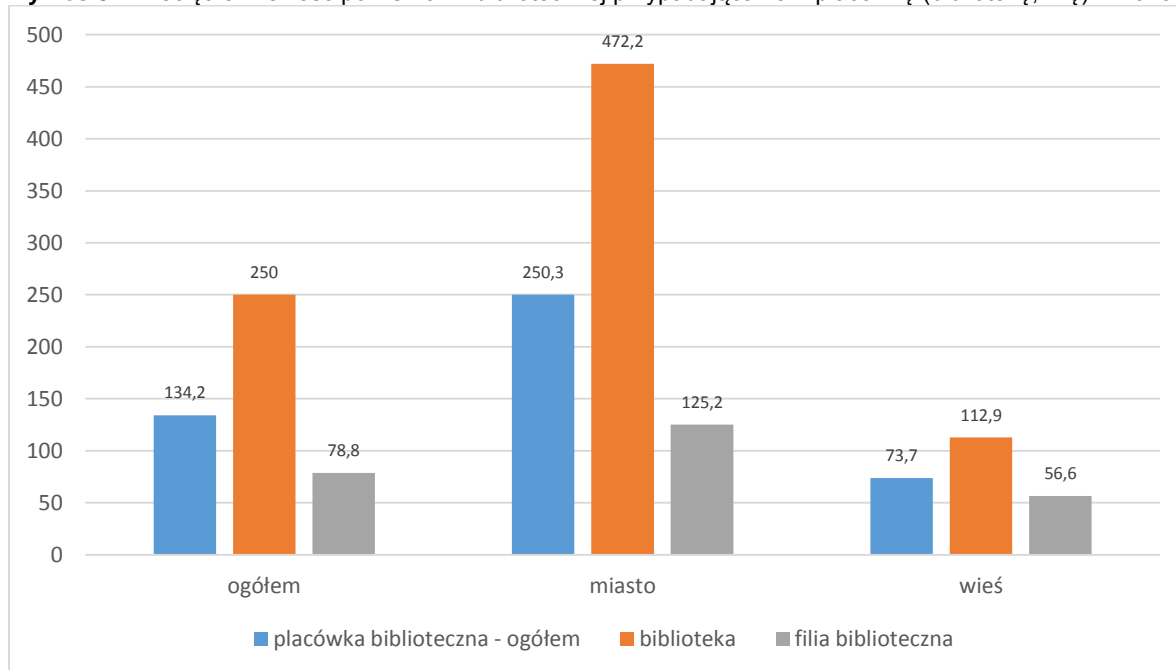
Mimo „statystycznego nasycenia” bibliotek publicznych sprzętem komputerowym wprowadzanie nowych technologii przebiega zbyt powoli. Wpływa to niekorzystnie na wiele sfer działalności placówek bibliotecznych, choć sytuacja w tym zakresie jest bardzo zróżnicowana:

- wiele bibliotek publicznych nie nadąża za zmianami związanymi z cyfryzacją, nowym oprogramowaniem, usługami elektronicznymi (28,7% nie posiada programu bibliotecznego, 42,1% nie tworzy katalogu on-line);
- prawie co druga biblioteka publiczna prowadzi zaawansowane prace związane z tworzeniem katalogu on-line (48% wprowadziło 76-100% zbiorów), ma więc zaplecze do wprowadzenia pełnej e-obługi czytelnika i zdalnego informowania o zasobach;
- braki w wyposażeniu informatycznym bibliotek uniemożliwiają pełniejszą ofertę usług opartych na nowych technologiach, np. przekazywania aktualnej informacji o zasobach, promocji zakupu co w przypadku młodego pokolenia, użytkującego głównie nowe technologie jest ograniczeniem dostępu do bibliotek i może wpływać na poziom ich użytkowania (27,5% placówek bibliotecznych nie ma strony www);
- brak pełnego i pracującego wg jednolitych parametrów sprzętu uniemożliwia np. zorganizowanie pracy bibliotek pozostających w obrębie jednostki administracyjnej (biblioteka i filie).

Lokale biblioteczne

W 2015 r. placówka biblioteczna dysponowała przeciętnie pomieszczeniami o powierzchni 134,2 m², jednak środowiskowe różnice w potencjale bibliotek były znaczące. Przeciętna wielkość placówki bibliotecznej funkcjonującej na wsi (73,7 m²) była mniejsza od powierzchni, którą dysponowały przeciętnie filie biblioteczne (78,8 m²). Najlepszą sytuację pod względem powierzchni lokalowej miały biblioteki miejskie (przeciętnie – 472,2 m²).

Wykres 3. Przeciętna wielkość powierzchni bibliotecznej przypadająca na 1 placówkę (bibliotekę, filię) w 2015 r.

2015 r. był kolejnym rokiem intensywnego wykorzystywania środków finansowych przeznaczonych na budowę, modernizację bibliotek (resortu kultury, UE, regionalnych). Ważne inwestycje minionego roku to m.in. Biblioteka Publiczna Gminy Kłodzko z/s w Ołdrzychowicach Kłodzkich (oddano do użytkowania dwa nowo wybudowane obiekty: Centrum Biblioteczno-Kulturalne w Bierkowicach oraz Centrum Inicjatyw Społeczno-Kulturalnych w Starym Wielisławiu wraz z biblioteką), budowa MBP w Świeciu, GBP w Pruszczu, GBP Modliborzycach, Międzyrzeckiego Ośrodka Kultury – Biblioteki Publicznej, GBP w Mniszkowie, Biblioteki Publicznej w Dzielnicy Wilanów w Warszawie, GBP w Krypnie, Biblioteki Miejskiej w Szczuczynie, GBP w Zagnańsku, GBP w Trzcinicy, Zbąszyńskiego Centrum Kultury – Biblioteki Publicznej w Zbąszyniu.

Problemy:

- biblioteki publiczne dysponują zbyt małą powierzchnią użytkową, co uniemożliwia wzbogacanie działalności, poza wypożyczaniem książek (w niektórych przypadkach biblioteki nie oferują także wolnego dostępu do półek),
- biblioteki publiczne posiadają technologicznie przestarzałą infrastrukturę, np. problemy z ogrzewaniem pomieszczeń, zapleczem sanitarnym; brak danych statystycznych

uniemożliwia pokazania skali zjawiska, jednakże nie są to przypadki rzadkie i nie występują tylko w środowiskach wiejskich,

- mało atrakcyjny design wielu bibliotek publicznych wyklucza je spośród wybieranych i odwiedzanych środowiskowych instytucji. Hasło „biblioteka trzecim miejscem” może być głównie wykorzystywane w promocji tych bibliotek, które przeszły modernizację (np. z Programu Biblioteka+ Infrastruktura Bibliotek w latach 2011-2015 r. skorzystało 245 bibliotek, zrealizowano projekty na kwotę ok. 150 mln zł⁴), zdobyły doświadczenie poprzez uczestnictwo w programach edukacyjnych i aktywizujących ich działania (np. PRB) oraz mają wsparcie w swoich samorządach i środowiskach (w 2015 r. przeciętnie 1 pracownik uczestniczył w 1,4 formie szkolenia, doskonalenia zawodowego, w mieście 1,5, na wsi – 1,0 i przeznaczył na to ogółem 12 godzin w ciągu roku, w mieście 12,7 godz., na wsi 10,5 godz.)

Dostępność bibliotek i ich usług

55,8% bibliotek publicznych i ich filii w 2015 r. była czynna 5 dni w tygodniu, 15% – 6 dni, dla co piątej placówki (17,7%) tydzień pracy liczył do 3 dni (w tym dla 1,4% – 1 dzień). Prawie 1/4 placówek bibliotecznych funkcjonuje w soboty (23,3%; 1856), 0,4% w niedzielę (35).

Statystycznie biblioteka publiczna była dostępna dla czytelników średnio 4,6 dnia w ciągu „zwykłego” tygodnia pracy, a przeciętna liczba godzin otwarcia to niewiele ponad 32 godziny tygodniowo, z tego po godzinie 16. blisko 6 godz. Tak dostępne biblioteki publiczne użytkownicy odwiedzili ponad 75,9 mln razy w ciągu roku (w 2014 r. – 86,5 mln, liczba odwiedzin spadła o 12,2%).

Spadek odwiedzin w bibliotekach publicznych można łączyć z różnymi zjawiskami:

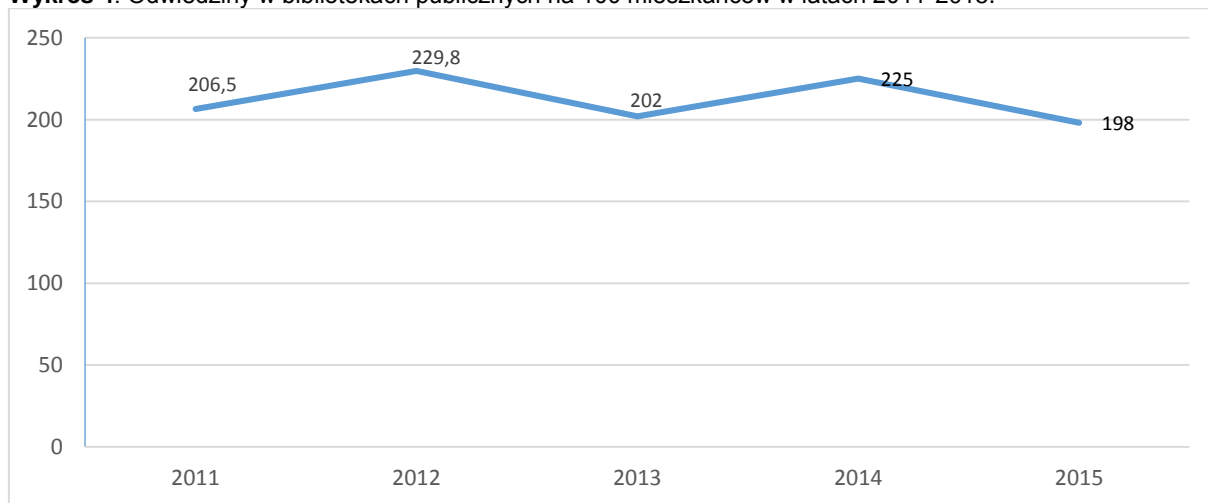
- co dziesiąta jednostka administracyjna, np. gmina lub powiat (272 jednostki spośród 2607 ujętych w GUS w 2015 r.) prowadzi jednoosobową bibliotekę (gminną lub powiatową), zatrudniającą pracownika na pełnym etacie (249 jednostki, w tym 4 powiaty, które powołały Powiatowe Biblioteki Publiczne) lub w niepełnym wymiarze godzin (23, w tym 1 powiat, który utworzył Powiatową Bibliotekę Publiczną z pracownikiem na 0,5 etatu);
- mimo wysokiej dostępności przeciętnej biblioteki publicznej (godziny otwarcia, dni pracy) możliwość korzystania z bibliotek publicznych, w tym placówek zatrudniających jedną osobę jest ograniczony. Deklarowane godziny otwarcia bibliotek nie uwzględniają ograniczeń wynikających z urlopów, zwolnień lekarskich, wyjazdów

⁴ *Promocja Czytelnictwa. Działania Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego związane z promocją czytelnictwa* (broшуra MKiDN), s. 8.

szkoleniowych itp. W takich sytuacjach, przy jednoosobowej obsłudze (lub obsłudze przez jedną osobę kilku placówek), biblioteka jest zamknięta;

- poziom wykorzystania bibliotek ma związek z ich atrakcyjnością, jako dogodnym miejscem, umożliwiającym organizację różnych form pracy. Tymczasem mimo zmian, jakie nastąpiły w infrastrukturze bibliotek i przy statystycznie wysokim wskaźniku dostępności wiele z nich pracuje nadal w warunkach uniemożliwiających, bądź utrudniających prowadzenie atrakcyjnych form pracy – w 2015 r. 900 (11,2%) placówek bibliotecznych funkcjonowało w odrębnych budynkach, 7150 w lokalach współużytkowanych z innymi instytucjami (88,8%). Na potrzeby bibliotek w 2015 r. wybudowano 16 obiektów, 20 placówek uzyskało lokale w nowopowstałych budynkach wspólnie z innymi instytucjami (60,2% powstało w latach 1945-1989, 22,8% przed 1945 r., 16,5% w latach 1990-2014);
- mniejsze odwiedziny w bibliotekach to także wynik wizerunku biblioteki, nadal często utożsamianym z magazynem książek (o problemie braku selekcji była mowa przy omówieniu zasobności księgozbiorowej).

Wykres 4. Odwiedziny w bibliotekach publicznych na 100 mieszkańców w latach 2011-2015.

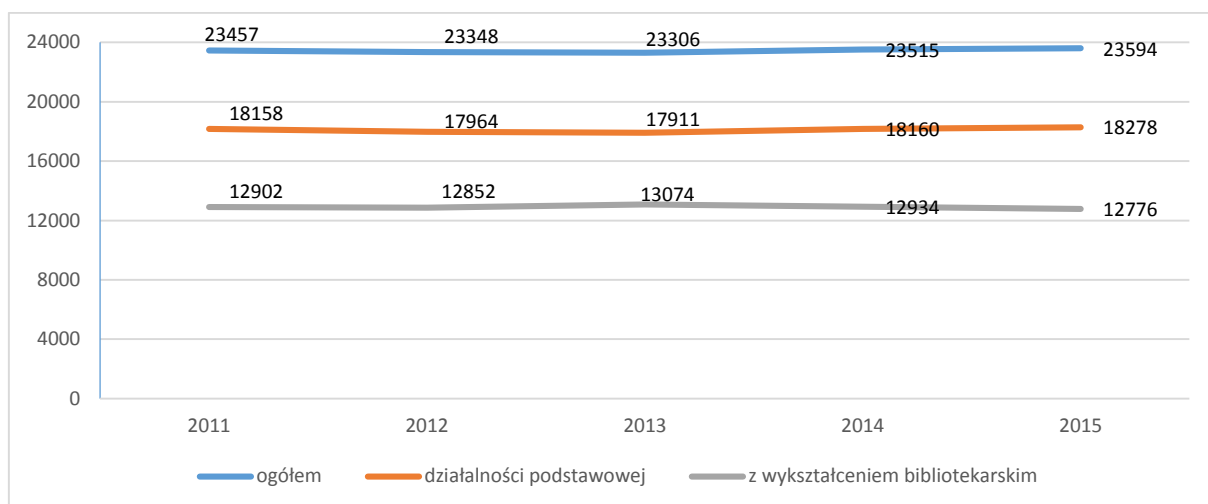
Kadra

W 2015 r. zatrudnionych było 23 594 osoby (w 2014 r. – 23 515), w tym w działalności podstawowej 18 278 (w 2014 r. – 18 160, wzrost o 118).

Pracownicy działalności podstawowej z przygotowaniem bibliotekarskim: w 2015 r. – 69,9% (w 2014 r. – 71,2%).

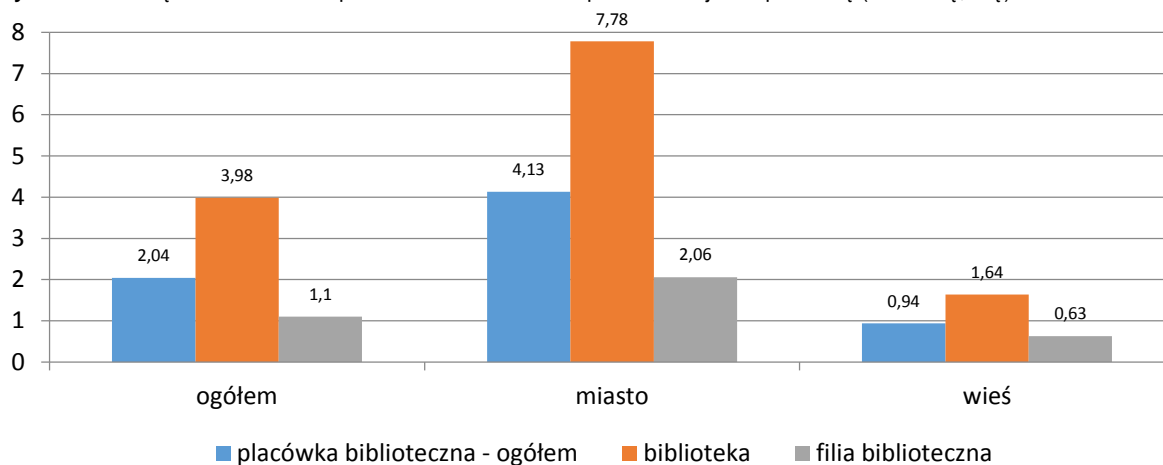
Pracownicy działalności podstawowej z wykształceniem wyższym bibliotekarskim w 2015 r. – 43,7% (w 2014 r. – 43,8%).

Wykres 5. Zatrudnienie w bibliotekach publicznych w latach 2011-2015.

Zatrudnienie w bibliotekach publicznych utrzymuje się na stałym poziomie. Wiele placówek ma ograniczoną do minimum obsadę kadrową – dotyczy to zwłaszcza gmin wiejskich. Konsekwencją jest radykalne skracanie czasu otwarcia dla czytelników (w przypadku filii – nawet do kilku godzin w tygodniu), spadek czytelnictwa, co może doprowadzić do likwidacji placówki.

Wykres 6. Przeciętna liczba etatów pracowników działalności podstawowej na 1 placówkę (bibliotekę, filię) w 2015 r.

Przeciętnie biblioteka publiczna w 2015 r. dysponowała 2,04 etatami pracowników działalności podstawowej (biblioteka – 3,98, filia – 1,10). Korzystniejszą sytuację miały biblioteki w miastach (odpowiednio: 4,13; 7,78; 2,06), na wsi (0,94; 1,64; 0,63).

Zjawiska związane z kadrami:

- tzw. „uwolnienie” zawodu bibliotekarza – zlikwidowanie wymagań kwalifikacyjnych dla poszczególnych stanowisk bibliotekarskich (jedynym ustawowym warunkiem wobec osób zatrudnianych w bibliotekach jest posiadanie przynajmniej wykształcenia średniego) wpływa na zmianę struktury kwalifikacji pracowników bibliotek publicznych

(spadek odsetka osób z przygotowaniem zawodowym do 70%), wzrost liczby zatrudnionych osób bez przygotowania zawodowego (z 28,8% w 2014 r. do 30,1% w 2015 r.);

- obecny system kształcenia bibliotekarzy (akademicki – licencjat, magisterium) wpływa na wzrost liczby pracowników z wyższym wykształceniem bibliotekarskim, spadek zatrudnionych z wykształceniem średnim bibliotekarskim. Takie rozwiązanie stwarza problem ekonomiczności zatrudniania w bibliotekach osób przygotowywanych obecnie wyłącznie na poziomie wyższym (zawodowym lub magisterium). O ile pracownicy bibliotek o dużym potencjale, powiatowych i wojewódzkich, powinni być wysoko kwalifikowanymi specjalistami (z racji zadań przypisanych bibliotekom), o tyle pracownicy bibliotek gminnych i filii współpracujący z bibliotekami wyżej zorganizowanymi, korzystający z np. opracowania dokumentów BN powinni być znawcami literatury, dobrymi animatorami, obserwatorami zjawisk związanych ze środowiskiem w którym działa biblioteka, niekoniecznie posiadającymi wyższe wykształcenie;
- ze względu na strukturę zatrudnienia i system przygotowywania bibliotekarzy powinien być rozwinięty system kursów doskonalących i wprowadzających do pracy na stanowiskach nie wymagających wysokich kwalifikacji (np. w filiach, wypożyczalniach).

3. Poziom finansowania bibliotek publicznych i ich usług

Finansowanie

Podstawą finansowania bibliotek publicznych jest dotacja podmiotowa organizatora. Coraz większe znaczenie mają inne formy i źródła dofinansowania działalności bibliotek poprzez realizację dużych projektów o charakterze ogólnopolskim lub regionalnym (samodzielnie przez biblioteki lub w kooperacji). Dotyczą one różnych sfer działalności bibliotek: finansowania zakupu nowości wydawniczych, szkoleń i podnoszenia kompetencji zawodowych, finansowania imprez kulturalnych i inicjatyw edukacyjnych, zaopatrzenia w komputery i nowe technologie, finansowania dostępu do Internetu, wprowadzenia usług cyfrowych. Uczestnictwo w tych projektach wiąże się z wieloma korzyściami dla bibliotek publicznych (rozwój własnych kolekcji i usług, modernizacja i unowocześnianie placówek, wyposażenie w sprzęt, dostęp do baz informacyjnych, wzbogacenie oferty kulturalnej itp.), ale także integracją bibliotek w obrębie sieci lokalnych, regionalnych i na poziomie krajowym.

W 2015 r. w ponad 92% budżet bibliotek publicznych stanowiła dotacja organizatora, dotacje celowe – 4%, środki wypracowane oraz tzw. „pozostałe” po ok. 2%.

Tabela 5. Struktura finansowania bibliotek publicznych (w %):

Wyszczególnienie	2014	2015
dotacje organizatora	89,7	92,2
dotacje z innych źródeł	6,6	4,0
środki wypracowane	2,1	2,0
pozostałe	1,6	1,8

Zjawiska związane z finansowaniem bibliotek:

- o ile dotacja od organizatora – zgodnie z zapisami ustawy – pokrywa wykonywanie podstawowych zadań statutowych bibliotek oraz utrzymanie ich lokali, to środki pozyskiwane z innych źródeł mają coraz większe znaczenie dla rozwoju i finansowania niestandardowych działań, np. budowanie letnich czytelni (np. w BPMiG Barcin). Ważnym sygnałem społecznego wspierania bibliotek jest udział w tzw. budżetach partycypacyjnych zarówno w dużych skupiskach miejskich, jak i małych gminach wiejskich. Np. potrzeby 8 z 18 Bibliotek Dzielnicowych w Warszawie mieszkańcy wskazali ich potrzeby do sfinansowania z tych funduszy. Większość z tych środków została przeznaczona na zakup zbiorów, a także zakup sprzętu komputerowego, prenumeratę czasopism;
- pozabudżetowe środki (zarówno pozyskane, jak i wypracowane) służą realizacji działań o charakterze kulturalnym, edukacyjnym, promującym czytelnictwo oraz wspierają procesy budowy, modernizacji i wyposażania bibliotek. Środki pozyskane przez biblioteki to przede wszystkim dotacje celowe z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotacje samorządów innego szczebla, granty od stowarzyszeń i fundacji, środki unijne oraz od lokalnych sponsorów. Nie zawsze są to też środki pieniężne. Często formą wspierania bibliotek jest wkład rzeczowy w postaci materiałów, urządzeń czy nieodpłatnego świadczenia usług.

W 2015 r. przychody (w zł) bibliotek publicznych na 100 mieszkańców były niższe niż rok wcześniej – 3 470,37 zł (2014 r. – 3 501,16 zł).

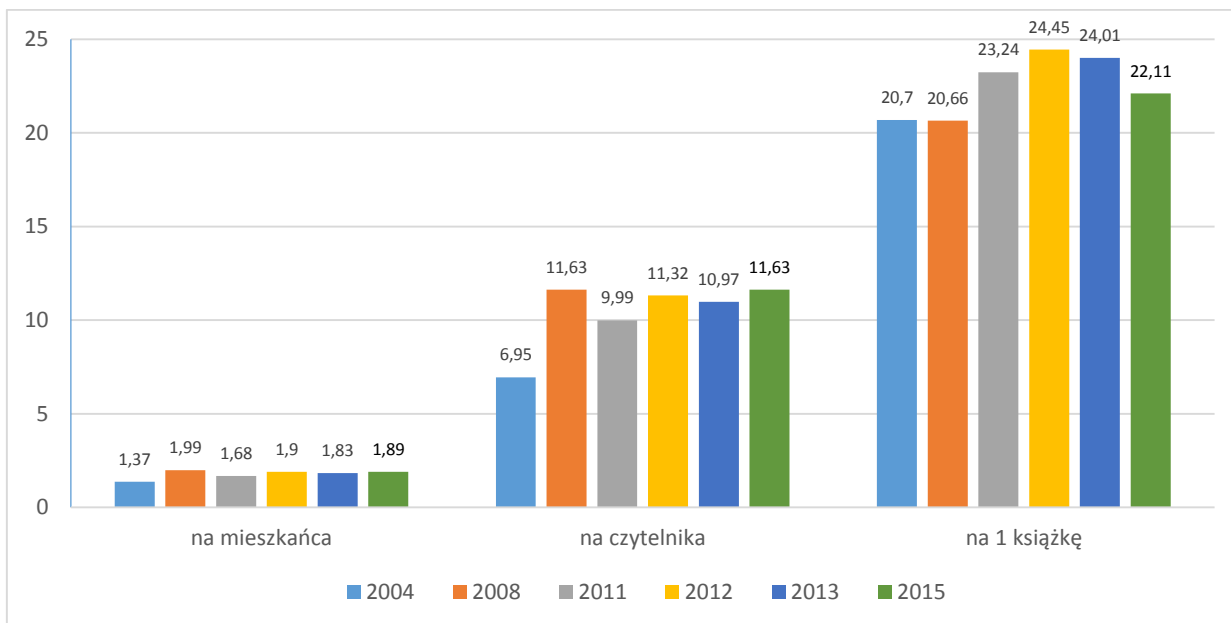
Wydatki na materiały biblioteczne w 2015 r. ogółem (zakup zbiorów, prenumerata czasopism, zakup licencji) – 87 414 300 zł (w 2014 r. – 83 063 730 zł).

Wydatki na książki w 2015 r. – 72 483 843 zł (w 2014 r. – 68 251 557 zł, więcej o 4 232 286 zł, tj. 6,2%).

Wydatki na zbiory na 1 czytelnika w 2015 r. – 14 zł 02 gr (w 2014 r. – 13 zł 18 gr) wzrost o 4 350 570 zł, tj. 5,2%).

Wydatki na zakup książek na 1 czytelnika w 2015 r. – 11 zł 63 gr (w 2014 r. – 10 zł 83 gr).

Wykres 7. Wydatki na książki na: 1 mieszkańca, czytelnika; na 1 książkę w latach 2004-2015.

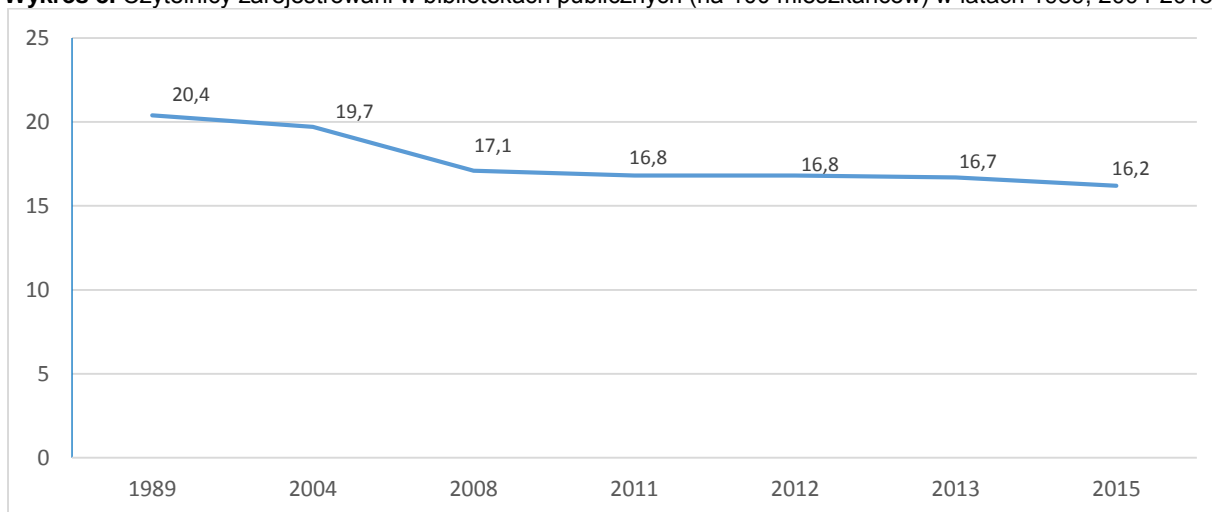

4. Korzystanie z usług bibliotek publicznych

Czytelnicy

Liczba czytelników zarejestrowanych w 2015 r. – 6 232 907 (w 2014 r. – 6 302 511, mniej o 69 604 osób, tj. 1,1%).

Wykres 8. Czytelnicy zarejestrowani w bibliotekach publicznych (na 100 mieszkańców) w latach 1989, 2004-2015

Utrzymuje się obserwowana od wielu lat tendencja zmniejszania się czytelników w grupie osób do 24 roku życia, w 2015 r. stanowili oni 45,8% czytelników zarejestrowanych w bibliotekach publicznych (w 2014 r. – 47,6%). Rośnie udział w populacji czytelników osób w pozostałych kategoriach wieku (25-44 lat, 45-60 i pow. 60 lat). Najliczniej rejestrowane są osoby w wieku 25-44 lat (stanowią oni 28,0% wszystkich czytelników).

Tabela. 6. Struktura czytelników i mieszkańców Polski w 2015 r.

Wiek w latach	Liczba czytelników	% ogółu („surowy”)	Ludność grudzień 2015	% ogółu ludności	Odsetek czytelników do ludności
Do 5 lat	166 207	2,7	2 305 972	6,0	7,2
6-12	943 371	15,1	2 727 859	7,1	34,6
13-15	497 027	8,0	1 097 351	2,9	45,3
16-19	576 643	9,3	1 601 098	4,2	36,0
20-24	663 955	10,7	2 411 283	6,3	27,5
25-44	1 746 630	28,0	11 911 345	31,0	14,7
45-60	943 503	15,1	8 159 348	21,2	11,6
pow. 60	695 571	11,2	8 222 983	21,4	8,5
RAZEM	6 232 907	100	38 437 239	100	16,2

Zmniejszenie odsetka udziału czytelników w populacji mieszkańców Polski w stosunku do roku 2014 zauważalne jest w trzech grupach wieku: 13 - 15 lat (w 2015 r. – 45,3%, w 2014 r. – 46,4%), 16-19 lat (odpowiednio: 36,0%, 39,8%) oraz 20-24 lata (odpowiednio: 27,5%, 29,2%). Jednocześnie w tych kategoriach wieku odnotowuje się najwyższy udział czytelników wśród ogółu mieszkańców Polski (należy zaliczyć tu także grupę w wieku 6-12 lat – 34,6%).

Zjawiska związane z instytucjonalnym zasięgiem czytelnictwa:

- poziom czytelnictwa zależy od wielu czynników, począwszy od postaw społecznych wobec książki, nawyku sięgania po nią, przenoszenia uwarunkowanych społecznie i kulturowo potrzeb związanych z piśmiennością; ważna staje się atrakcyjność lokalu, zachęcająca lub nie do odwiedzania biblioteki, użyteczność źródeł informujących o zasobach (problem budowania katalogów on-line). Tezę, że wzrost zakupu nowości nie jest jedynym i wystarczającym czynnikiem wpływającym na wzrost czytelnictwa potwierdziły wyniki badań wśród bibliotek uczestniczących w Priorytecie 2 Programu MKiDN z roku 2014⁵. Wskazały one na potrzebę połączenia działań instytucji, tj. bibliotek szkolnych, szkoły i bibliotek publicznych, których celem jest kształtowanie postaw pro czytelniczych dzieci i gimnazjalistów, prowadzenie działalności promocyjnej, atrakcyjnej w formie i treści dla młodych jej odbiorców;
- ograniczanie placówek w sieci, poprzez likwidacje filii może mieć także negatywny wpływ na poziom czytelnictwa. Przykładem może być sytuacja w jednej z gmin (8 tysięczna, w woj. lubuskim), gdzie jednoosobowa biblioteka główna, włączona w struktury ośrodka kultury, działa we wsi gminnej liczącej 800 mieszkańców. Teoretycznie pozostałe miejscowości gminy (ponad 7 tys. osób) pozostają bez obsługi placówki bibliotecznej. Zakładając, iż niewielka część z nich korzysta

⁵ G. Walczewska-Klimczak: Partnerstwo bibliotek publicznych i szkolnych. „Bibliotekarz” 2015, nr 9, s. 13-21.

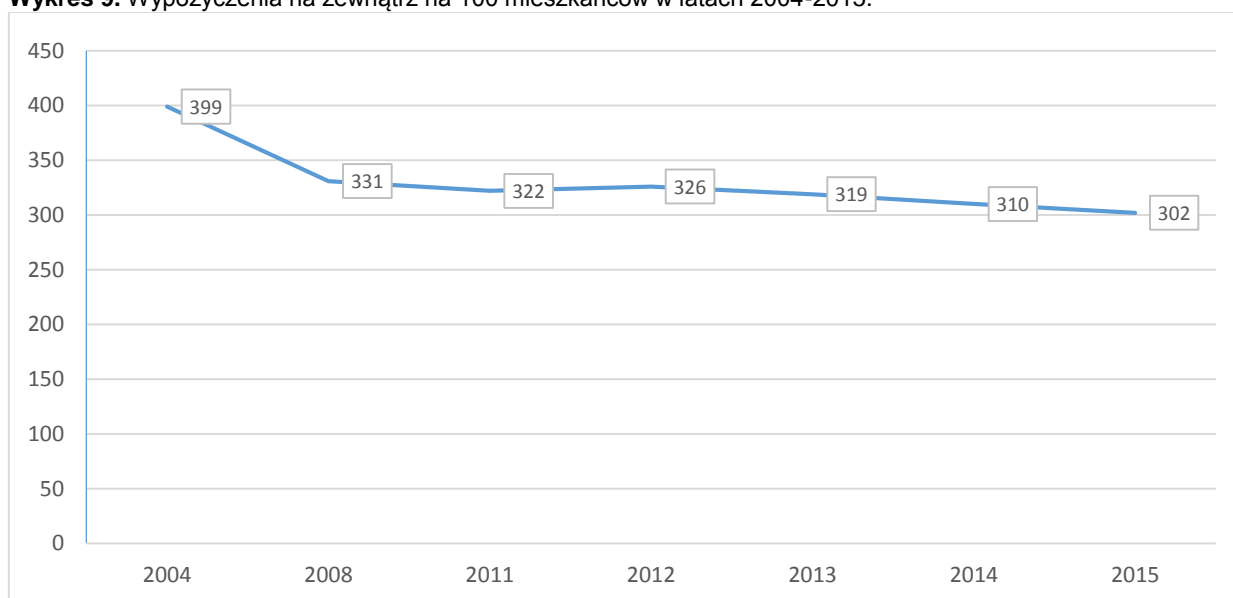
z biblioteki głównej ok. 2/3 mieszkańców gminy, którzy byli obsługiwani przez zlikwidowane filie pozbawieni są obecnie takiej możliwości. Bibliotekarka twierdzi, iż problemem jest też koszt dojazdu do wsi gminnej wynoszący ok. 14 zł (im krótsza trasa tym proporcjonalnie wyższa opłata za przejazd). Obecnie zasięg oddziaływania biblioteki to 4,5 czytelników na 100 mieszkańców.

Wykorzystanie zbiorów

W 2015 r. czytelnicy bibliotek publicznych wypożyczyli na zewnątrz 116,0 mln jedn. inw. zbiorów (w 2014 r. – 119,3 mln, mniej o 2,8%), blisko 109,2 mln to wypożyczenia książek.

Wypożyczenia na zewnątrz na 100 mieszkańców w 2015 r. – 302 jedn. inw. (w 2014 r. – 310 jedn. inw.).

Wykres 9. Wypożyczenia na zewnątrz na 100 mieszkańców w latach 2004-2015.

Wykorzystanie zbiorów na miejscu w bibliotekach publicznych to ponad 20,4 mln udostępnień (w 2014 r. – 21,8 mln, mniej o 6,5%). Udostępnienia na 100 mieszkańców w 2015 r. – 53 jedn. inw. (w 2014 r. – 57 jedn. inw.).

Na poziom wykorzystania zbiorów bibliotek publicznych, oprócz omówionych zjawisk związanych z poziomem czytelnictwa mają wpływ działania promocyjne, informacyjne, prowadzenie szeroko zakrojonych akcji medialnych o zasięgu krajowym. Wśród kampanii społecznych o zasięgu ogólnopolskim wymienić należy *Cała Polska czyta dzieciom*, *Noc w bibliotece*, *Narodowe Czytanie*, *Święto Wolnych Książek lub Bookcrossing*, *Międzynarodowy Miesiąc Bibliotek Szkolnych*, *Tydzień Bibliotek*, *Czytamy wszędzie*, *Czytam sobie*, *Nie jestem statystycznym Polakiem*, *lubię czytać książki*. Wśród kampanii

organizowanych lokalnie są np. Z książką na walizkach, czyli spotkania pisarzy z młodymi czytelnikami, Czytam, bo lubię.

Oferta i udział w imprezach bibliotecznych

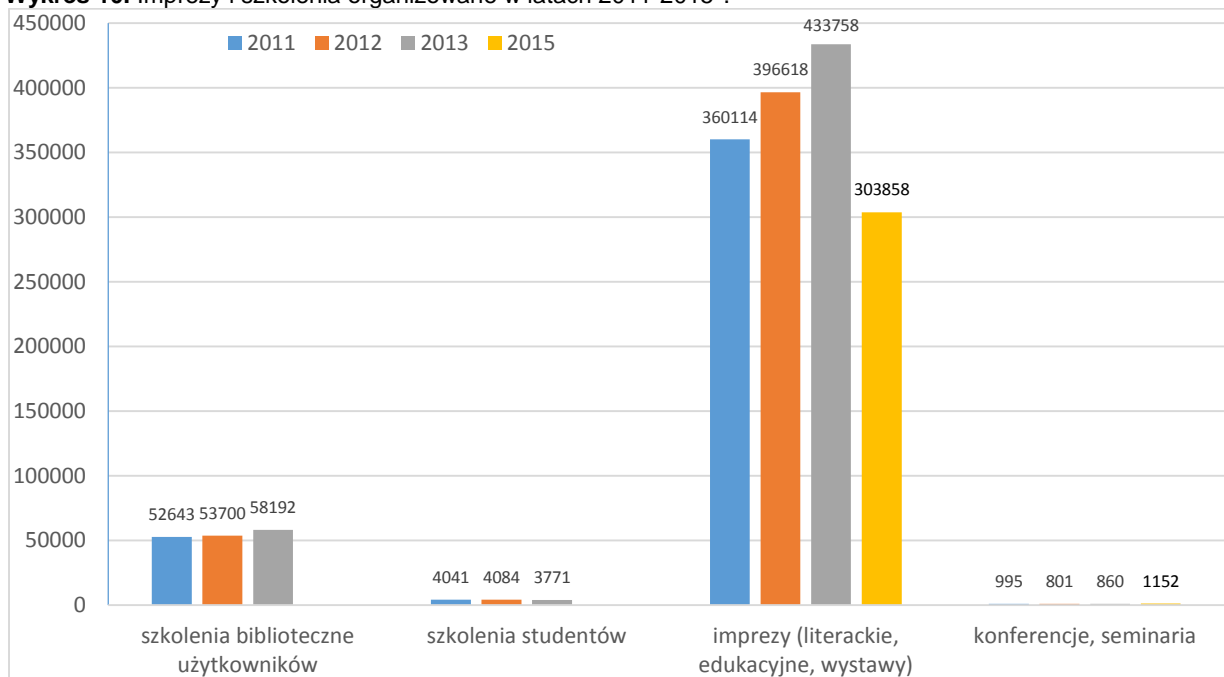
W 2015 r. w ok. 304 tys. imprez (literackich, wystawienniczych) organizowanych przez biblioteki publiczne wzięło udział blisko 7 mln osób. Ponadto biblioteki publiczne zorganizowały blisko 1,2 tys. konferencji, seminariów. Z pozostałej oferty bibliotek dużą popularnością cieszyły się szkolenia i zajęcia edukacyjne (blisko 2 mln uczestników), szkolenia biblioteczne dla użytkowników (blisko 1 mln), pozostałe wydarzenia miały mniejszą frekwencję (konferencje, seminaria – 37,8 tys., szkolenia studentów bibliotekoznawstwa – 23,4 tys.).

W latach 2011-2015 (okresie w którym możliwa była obserwacja zjawiska) zauważalny jest wzrost udziału osób korzystających z bardzo szerokiej oferty zajęć i imprez organizowanych przez biblioteki publiczne (w 2011 – 16,3% mieszkańców Polski, w 2015 r. – 23,3%), jednak latach 2014 i 2015 bez wyraźnej tendencji wzrostowej.

Problemy związane z działalnością szkoleniową i kulturalną oraz podnoszeniem kompetencji:

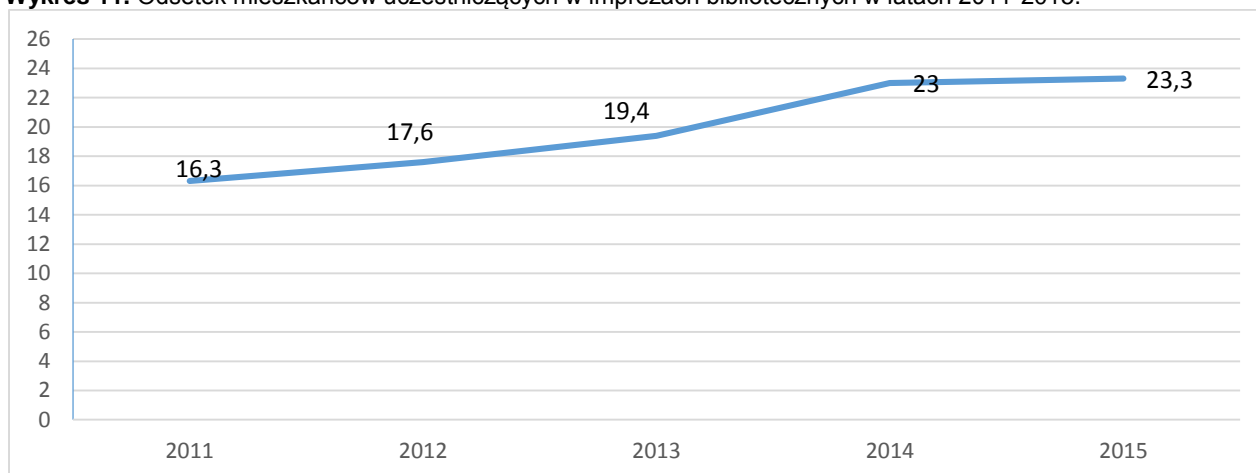
- udział bibliotek publicznych w programach MKiDN (np. Kraszewski. Komputery dla bibliotek), w Programie Rozwoju Bibliotek FRIS, dał wielu bibliotekarzom zarówno nowe umiejętności tworzenia oferty kulturalnej dla środowiska lokalnego, jak i narzędzia (np. laptopy, tablety, tablice interaktywne, projektory, aparaty fotograficzne) oraz możliwość uatrakcyjnienia bibliotek jako „przyjaznych miejsc”. Wkład w działalność szkoleniową miały Biblioteka Narodowa i SBP. Jednak nie wszystkie biblioteki mogły swobodnie brać w nich udział, np. oferta PRB dotyczyła określonej grupy bibliotek (pracujących w środowiskach do 20 tys. mieszkańców);
- małe biblioteki (jednoosobowe, o ograniczonych warunkach lokalowych) nie są w stanie przygotować i zrealizować atrakcyjnych propozycji dla mieszkańców;
- przygotowanie imprez wiąże się także z możliwościami finansowymi instytucji, często dobrym rozwiązaniem jest współpraca bibliotek w regionie lub w ramach powiatów, gdzie zainteresowane placówki współuczestniczą w opłaceniu honorarium autorskiego lub koszty te ponosi biblioteka wyższego szczebla;
- uczestnictwo w lokalnych imprezach bibliotecznych ma często „zorganizowany” charakter, opierają się na współpracy z przedszkolami, szkołami itp. Ważny jest efekt, tj. rozwijanie oferty kulturalnej, zajęć dla osób indywidualnych, rodzin, integrujących różne pokolenia.

Wykres 10. Imprezy i szkolenia organizowane w latach 2011-2015*.

*Ze względu na zmianę przez GUS metodologii zbierania danych w 2015 r. brak informacji dotyczącej liczby zajęć edukacyjnych oraz szkoleń prowadzonych przez biblioteki publiczne (dane obejmują tylko liczbę uczestników i godzin tych zajęć). Tak więc liczba imprez w 2015 r. jest pomniejszona o zajęcia edukacyjne.

Wykres 11. Odsetek mieszkańców uczestniczących w imprezach bibliotecznych w latach 2011-2015.

Podsumowanie

Nie można ograniczyć podsumowania działalności bibliotek publicznych w 2015 r. wyłącznie do jednej kwestii. Niektóre sfery działalności pokazują zjawiska pozytywne np. wzrost liczby bibliotek skomputeryzowanych, z drugiej negatywne – zbyt mały przyrost bibliotek wprowadzających nowe technologie i usługi z ich wykorzystaniem. Największą uwagę w tej ocenie skupiają zjawiska związane z zakupem nowości i zasięgiem czytelnictwa. Mimo zwiększonych nakładów na zakup nowości wydawniczych oraz zbiorów specjalnych, odnotowano spadek zarówno liczby czytelników, jak i wypożyczeń, obniżenie wskaźników

liczonych na 100 mieszkańców. Wśród wielu czynników wpływających na taką sytuację podkreślić należy, iż dbałość o zasoby i ich wykorzystanie, musi łączyć się z innymi elementami – rozpoznanymi potrzebami środowiskowymi, atrakcyjną ofertą do czytelników, przemyślanymi działaniami skierowanymi do pozostałej części społeczności lokalnej (nie czytelników), a także racjonalną organizacją sieci, dbałością o infrastrukturę, zatrudnienie. Kolejną sprawą jest informatyzacja bibliotek. Mało skoordynowane działania w tym zakresie powodują, iż ograniczona jest możliwość korzystania przez czytelników z elektronicznych form dostępu do książek i informacji poza siedzibą biblioteki. Z drugiej strony stosunkowo wysokie koszty zakupu licencji, problemy technologiczne oraz niezbyt jeszcze liczne grono osób zainteresowanych publikacjami elektronicznymi, powodują rezygnację niektórych bibliotek publicznych z tej formy dostępu do treści.

Biblioteki publiczne w różnorodny sposób starają się ułatwić dostęp do swoich usług i spopularyzować ofertę. Jednym z takich przykładów jest realizacja projektów, które pozwalają na tworzenie wspólnych z innymi partnerami kart miejskich, kart usług publicznych, czyli kart bibliotecznych poszerzonych o inne funkcje (wspólnych kart bibliotecznych dla grup bibliotek, miejskich kart komunikacyjnych, kart rabatowych, promocyjnych na ofertę kulturalną). Takie działania podjęto w bibliotekach publicznych w Gdańsku, Sopocie, Gdyni, Redzie, Rumi, Wejherowie, Bolszewie, Luzinie, Pucku, Starogardzie Gdańskim, Trąbkach Wielkich i Bobowie (Metropolitalna Karta do Kultury), MBP w Chrzanowie (Karta do Kultury), MBP we Wrocławiu (Program Partnerski OK, atrakcyjne rabaty i akcje promocyjne), WiMBP w Rzeszowie (Rzeszowskie Karty Miejskie jako karty czytelnika), bibliotekach dzielnicowych Warszawy (Bemowo, Mokotów, Rembertów, Śródmieście), MBP w Słupsku („Z Biblioteką do Kultury”, karta biblioteczna i rabatowa), MBP Żory.

Do promocji bibliotek i czytelnictwa włączały się inne podmioty. Np. od 4 lat organizowana i rozwijana jest akcja *Czytaj PL*, możliwa dzięki współpracy z największymi wydawcami w kraju, a także z partnerującymi jej miastami. *Czytaj PL* to największa akcja czytelnicza w kraju – w tym roku obecna w 16 miastach Polski (Białystok, Bielsko-Biała, Bydgoszcz, Częstochowa, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Sosnowiec, Szczecin, Toruń, Warszawa, Wrocław). Akcja ma charakter bezpłatnej wypożyczalni bestsellerowych e-booków i audiobooków. Czytać i słuchać bestsellerowych książek można równo przez 30 dni.

II. BIBLIOTEKI PEDAGOGICZNE

W 2015 r. działały ogółem 272 biblioteki pedagogiczne (łącznie z filiami), tj. o 3 więcej niż w 2014 r. W latach 2012-2014 rejestrowano spadek liczby tych placówek, od 2012 r. z tej grupy bibliotek ubyło 14,5% ich stanu (tj. 46 placówek; w 2013 – 21, w 2014 – 28). Ograniczaniu liczby placówek towarzyszyły inne działania samorządów, które świadczyły o niestabilnej sytuacji organizacyjnej bibliotek pedagogicznych (włączanie w struktury placówek oświatowych lub jako filie bibliotek publicznych, zlecenie zadań bibliotek publicznych stopnia powiatowego).

W 2015 r. zasoby bibliotek pedagogicznych liczyły ponad 12,9 mln wol. książek i czasopism oprawnych (wzrost o 0,4%) oraz ponad 388,8 tys. jednostek zbiorów specjalnych (wzrost o 4,8%). Ze zbiorów korzystało 274,6 tys. czytelników, w porównaniu z rokiem poprzednim mniej o 6,9%. Według badań GUS czytelnikami bibliotek pedagogicznych w 1/3 są nauczyciele (31,0%), blisko połowa to studenci (47,3%), ponad 1/5 pozostałe osoby nie skategoryzowane wg zajęcia (21,7%). Oprócz zapewnienia dostępu do zbiorów i informacji z zakresu nauk pedagogicznych, psychologii, socjologii i nauk pokrewnych biblioteki pedagogiczne proponują swoim czytelnikom udział w licznych imprezach czytelniczych (w 2015 r. zorganizowały ich ponad 5,3 tys. dla 226 tys. uczestników), zajęciach edukacyjnych (ponad 13,3 tys. godzin, 124,3 tys. uczestników), szkoleniach dla użytkowników (7,8 tys. godzin, 75,5 tys. uczestników), szkoleniach dla studentów i bibliotekarzy innych bibliotek (8,9 tys. godzin, 12,6 tys. uczestników). Były też organizatorami 396 konferencji, w których wzięło udział blisko 17 tys. osób.

Biblioteki pedagogiczne są skomputeryzowane w 100%; 99,5% placówek użytkuje komputerowe programy biblioteczne, 93,0% udostępnia katalog on-line. W bibliotekach pedagogicznych pracowało 2025 ogółem osób (o 2,2% mniej niż w poprzednim roku), w tym 1395 w działalności podstawowej (mniej o 3,2%). 95,8% pracowników merytorycznych posiadało wyższe wykształcenie bibliotekarskie.

III. BIBLIOTEKI NAUKOWE

W 2015 r. działało 1001 bibliotek naukowych, tj. o 42 mniej niż w 2014 r. (1043). Zbiory bibliotek naukowych to 93 470,6 tys. wol. książek i czasopism (więcej o 1,9% niż w roku poprzednim), 21 254,4 tys. jedn. inw. pozostałych zbiory nieelektroniczne m.in. rękopisów, mikroform, materiałów audiowizualnych (więcej niż w roku poprzednim o 5,5%) oraz 557,7 tys. jedn. inw. zbiorów elektronicznych (na nośnikach), których zasób zmalał w stosunku do roku poprzedniego o 8,2%. Ważną propozycję w ofercie bibliotek naukowych stanowią

licencjonowane zbiory elektroniczne do których biblioteki wykupiły dostęp, w 2015 r. było to 26 366,2 tys. tytułów (książek elektronicznych, baz danych i innych dokumentów elektronicznych) wzrost o 4,0%. Stanowiły one blisko 90% wszystkich tego typów zasobów obecnych w bibliotekach w Polsce. Biblioteki naukowe dysponowały łącznie 51 077 miejscami dla czytelników (tj. o 1,6% mniej niż w minionym roku). Zatrudniały 9112 pracowników działalności podstawowej (tj. o 46 więcej niż w roku poprzednim, 0,5%). Blisko 93% z nich zatrudnionych było na pełnych etatach. 59,8% pracowników bibliotek naukowych posiadało wyższe wykształcenie bibliotekarskie.

W 2015 r. z bibliotek naukowych korzystało 1 mln 421,8 tys. czytelników, co w porównaniu z rokiem poprzednim oznacza spadek o 4,1%, z czego 1 mln 157,4 tys. to czytelnicy bibliotek szkół wyższych. Czytelnikami zarejestrowanymi w bibliotekach szkół wyższych są przede wszystkim studenci – 79,7%, pracownicy uczelni – 13,1%, pozostałe osoby – 7,2%.

Coraz ważniejszym obszarem aktywności bibliotek naukowych jest prowadzenie szerokiej oferty szkoleń bibliotecznych, informacyjnych, edukacyjnych dla obecnych i potencjalnych użytkowników bibliotek oraz imprez czytelniczych. W 2015 r. w bibliotekach naukowych odbyło się ponad 5 tys. imprez dla czytelników o zróżnicowanym charakterze i tematyce, w których uczestniczyło blisko 400 tys. osób. Zajęcia o charakterze edukacyjnym zainteresowały ok. 115 tys. osób (przeznaczono na nie ponad 16 tys. godzin). Na szkolenia użytkowników biblioteki naukowe przeznaczyły blisko 75 tys. godzin w ciągu roku (uczestniczyło w nich ok. 300 tys. osób). Biblioteki naukowe prowadzą także szkolenia dla studentów bibliotekoznawstwa i bibliotekarzy innych bibliotek, uczestniczyło w nich ponad 15 tys. osób (podczas 34 tys. godzin). W 2015 r. organizowane były liczne konferencje (664 dla 64 tys. uczestników). Większość tych działań podejmowały biblioteki szkół wyższych, otwarte na szerszą publiczność, nie związaną bezpośrednio z uczelniami w ramach których funkcjonują. W 2015 r. w bibliotekach uczelnianych przeszkolono 269 069 osób (tj. 90% wszystkich uczestników tego typu zajęć w bibliotekach naukowych). Przykładem jest Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (BUW), która oferuje szkolenia bezpłatne i ogólnodostępne nie tylko dla studentów i pracowników naukowych, stanowiących większą część czytelników BUW, ale także dla osób zainteresowanych własnym rozwojem, poszerzaniem wiedzy, zdobywaniem nowych umiejętności. Dla takich odbiorców w 2015 r. BUW realizował np. cykl szkoleń „Wiedza nie leży na ulicy. Znajdziesz ją w BUW”⁶. Liczne w bibliotekach szkół wyższych były także imprezy dla czytelników (2378, tj. 44,3% w ogóle zorganizowanych w bibliotekach naukowych, w których wzięło udział ok. 109 tys. osób) oraz zajęcia edukacyjne (ok. 55 tys. uczestników, tj. 47,8%).

⁶ M. Kokosińska: Nie tylko dla naukowca. „Bibliotekarz” 2016, nr 12, s. 17-18.

IV. Biblioteki nie tworzące jednolitej sieci bibliotecznej

Dane z ostatnich lat dotyczące bibliotek towarzystw naukowych, ośrodków inte, fachowych, fachowo-beletrystycznych trudne są do interpretacji w związku ze znacznymi ich wahaniami. Wskazują one jednak na ograniczenia w ich funkcjonowaniu, stagnację, brak rozwoju jeśli chodzi o potencjał, a także na zmniejszający się zasięg oddziaływania.

1. Biblioteki towarzystw naukowych

W 2015 r. funkcjonowało 13 bibliotek towarzystw naukowych (w 2014 r. – 14). W 2015 r. księgozbiór bibliotek wynosił 234 960 wol. (mniej o 12,3% w stosunku do roku poprzedniego), pozostałe zbiory nieelektroniczne liczyły 29 132 jedn. inw. (niewielki wzrost o 0,1%). Zbiory elektroniczne to zupełny margines oferty bibliotek towarzystw naukowych (88 jedn. inw. dokumentów elektronicznych i 300 tytułów licencjonowanych zbiorów do których biblioteki wykupiły dostęp). Ograniczeniu uległa powierzchnia użytkowa tych placówek do 1823 m² (o 10,5% mniej w stosunku do roku 2014), miejsca w czytelniach do 142 (o 16,5% mniej), liczba zatrudnionych pracowników do 11 (o 21,4% mniej). Blisko 61,5% bibliotek posiadało komputery (8), 7 spośród nich użytkowało komputerowe programy biblioteczne, tyle samo udostępniało katalogi on-line.

W 2015 r. biblioteki towarzystw naukowych zarejestrowały 566 czytelników, tj. o blisko 52% mniej niż w roku poprzednim, którzy wypożyczyli i skorzystali na miejscu z ponad 12,6 tys. jednostek materiałów (w 2014 r. z 15,5 tys.).

2. Biblioteki ośrodków inte

W 2015 r. funkcjonowało 21 bibliotek ośrodków inte (2014 r. – 22), od 2012 r. ich stan liczbowy zmniejszył się o 1/4. Placówki te dysponowały 385 374 wol. księgozbioru (jego wielkość w stosunku do roku poprzedniego spadła o 5,5%) oraz 208 435 jedn. inw. pozostałych zbiorów nieelektronicznych (wykazano ich mniej o ponad połowę). Biblioteki ośrodków inte oferowały także ponad 2,5 tys. jedn. inw. dokumentów elektronicznych oraz blisko 66,5 tys. tytułów licencjonowanych. Po spadku liczby zarejestrowanych czytelników w latach 2012-2013 (z 2491 do 1897), w kolejnych latach ich stan utrzymuje się na zbliżonym poziomie – blisko 1,9 tys. osób. Biblioteki ointe w 2015 r. wypożyczyły i udostępniły na miejscu łącznie 43 978 jedn. inw. zbiorów (o 9,9% mniej niż w 2014 r.). Widoczny jest trend kurczenia się potencjału bibliotek ointe (powierzchni, liczby miejsc dla czytelników i zatrudnionych pracowników). 90,5% placówek posiada komputery, 61,9% użytkuje komputerowy program biblioteczny, 42,9% posiada katalog on-line.

3. Biblioteki fachowe

W 2015 r. funkcjonowało 315 bibliotek fachowych, tj. o 11 mniej niż w poprzednim roku i o 14,6% mniej niż w 2012 r. (369). Łączny stan księgozbioru w 2015 r. wynosił 5 122 212 wol., mniej o 16,0% w porównaniu z rokiem poprzednim (różnica ta może wynikać m.in. z zakwalifikowania jednej z bibliotek fachowych do grupy bibliotek naukowych). Biblioteki fachowe dysponują specyficznym zasobem: wielkość księgozbioru pozostaje na takim samym poziomie jak wielkość pozostałych zbiorów nieelektronicznych (wśród których największą część stanowią opisy patentowe, normy – 86,8%). Zbiory elektroniczne na nośnikach fizycznych liczą 159,0 tys. jedn. inw. (mniej o 15,4% niż w roku 2014), licencje do których biblioteki wykupiły dostęp pozostają na poziomie roku ubiegłego – 24 tys. tytułów.

W 2015 r. biblioteki fachowe cieszyły się mniejszą popularnością niż w roku poprzednim, skorzystało z nich 19 223 czytelników (o 1/5 mniej), wypożyczyli oni i skorzystali na miejscu z 355,1 tys. jedn. inw. (w 2014 r. – 472,6 tys.).

W 2015 r. biblioteki fachowe wykazały blisko o połowę mniej zatrudnionych pracowników działalności podstawowej (w 2015 r. – 423, w 2014 r. – 725). Zmniejszyła się także powierzchnia użytkowa, którą dysponowały (o 12%) oraz liczba miejsc dla czytelników (o 10,9%). Biblioteki fachowe są w 75,6% skomputeryzowane, katalog on-line udostępniała niecała 1/4 placówek.

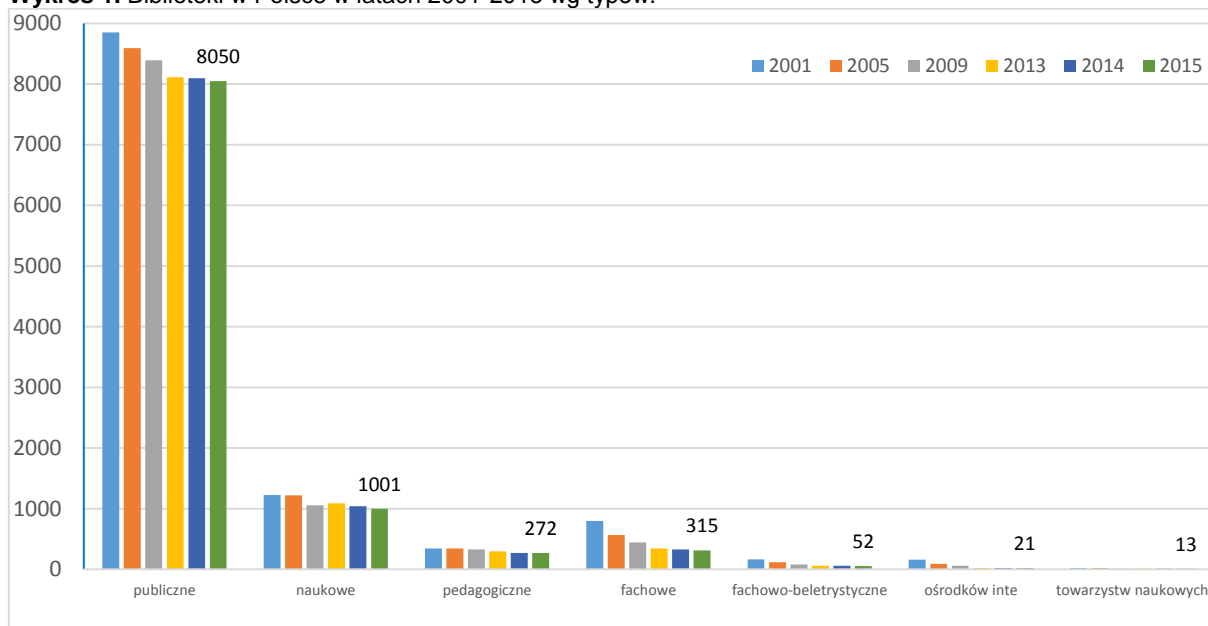
4. Biblioteki fachowo-beletrystyczne

Stan bibliotek fachowo-beletrystycznych w 2015 r. to 52 placówki (w 2014 – 58), od 2012 r. jest ich o 1/5 stanu mniej. Co druga biblioteka fachowo-beletrystyczna wyposażona była w komputery, nieliczne (3,8%) oferowały katalog on-line. Księgozbiór tej kategorii bibliotek w 2015 r. wynosił 565 151 wol., tj. o 18,5% mniej w porównaniu z 2014 r. Pozostałe zbiory miały marginalne znaczenie dla oferty czytelniczej (pozostałe zbiory nieelektroniczne – 2 673 jedn. inw., brak było w ofercie zbiorów elektronicznych). W stosunku do 2014 r. ograniczeniu uległa infrastruktura (powierzchnia użytkowa oraz miejsca dla czytelników). Liczba pracowników działalności podstawowej utrzymała się na tym samym poziomie – 75 osób.

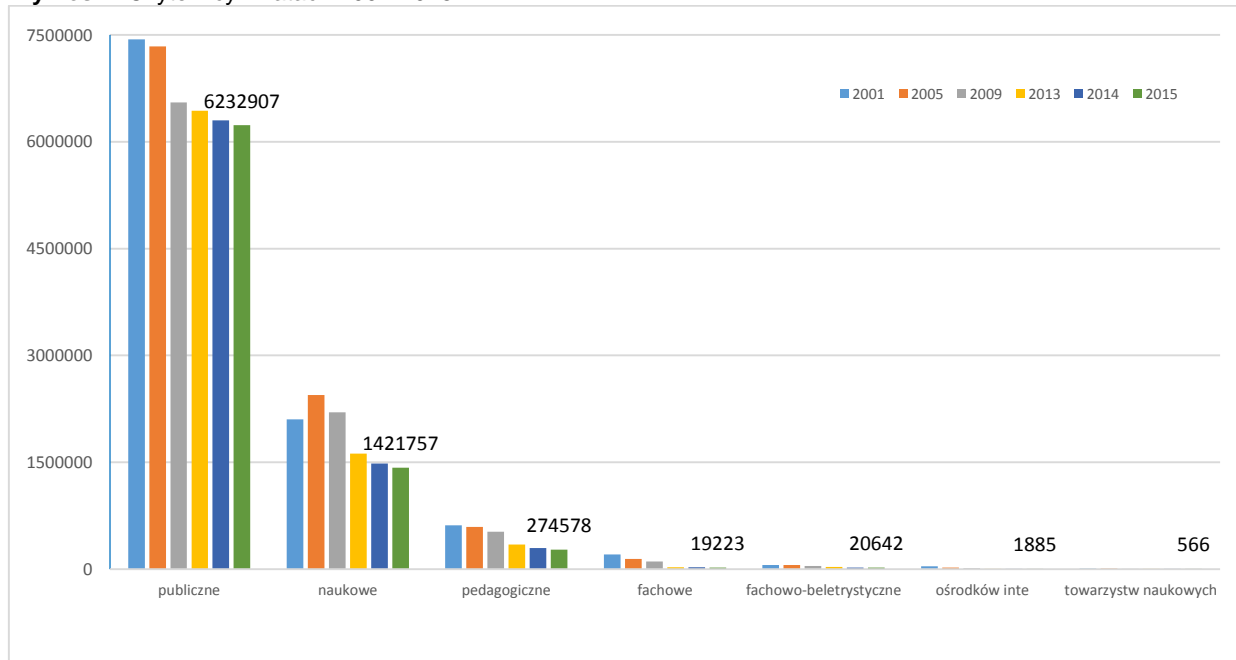
W 2015 r. liczba czytelników wynosiła 20,6 tys. osób i w porównaniu z 2014 r. spadła o 8,6%. Ograniczeniu uległy także wypożyczenia i udostępnienia na miejscu (w 2015 r. – 264 081 jedn. inw., w 2014 r. – 339 759).

Wybrane dane i wskaźniki funkcjonowania bibliotek w Polsce objęte badaniem GUS w układzie graficznym

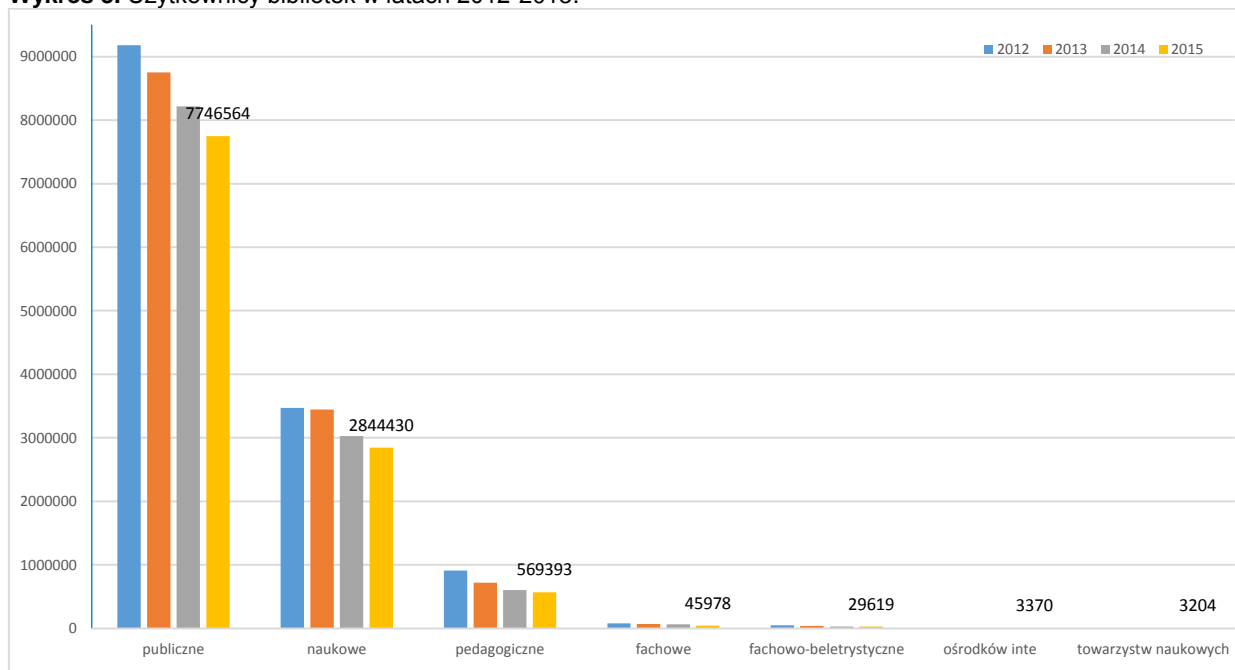
Wykres 1. Biblioteki w Polsce w latach 2001-2015 wg typów.

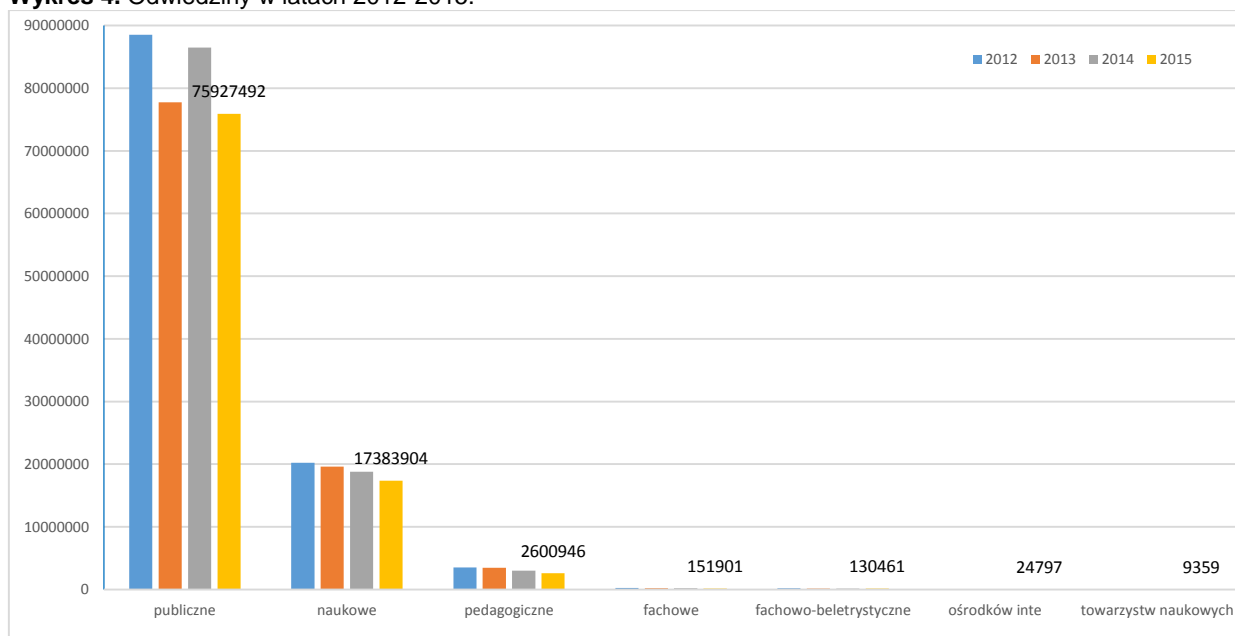
Wykres 2. Czytelnicy w latach 2001-2015.

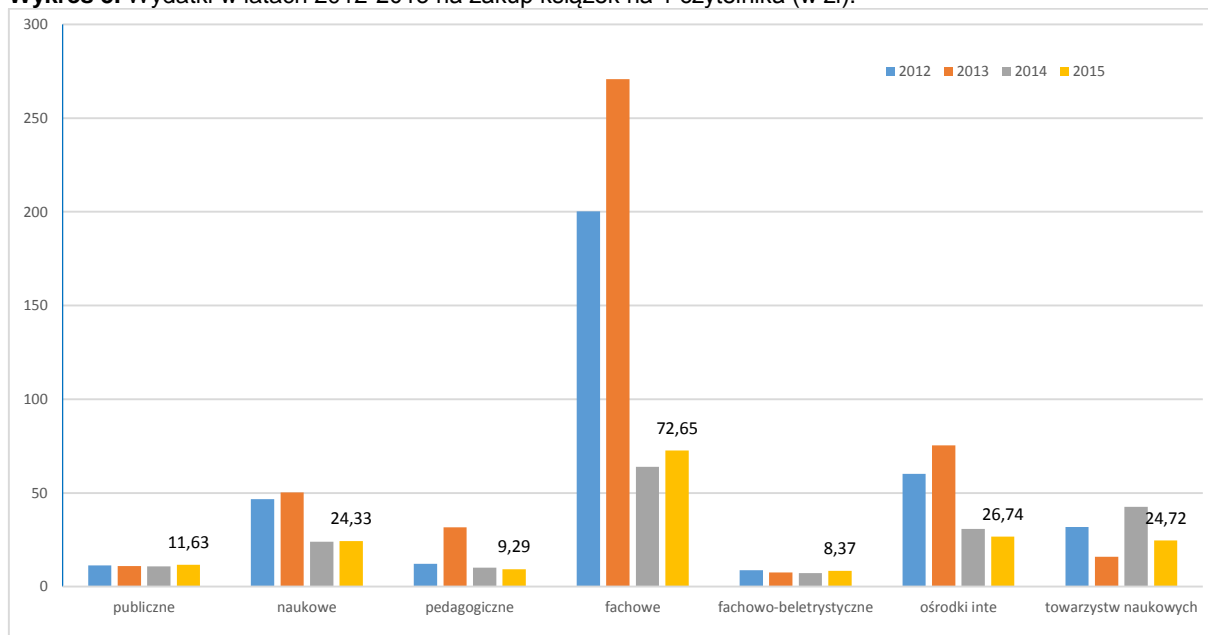
Wykres 3. Użytkownicy bibliotek w latach 2012-2015.

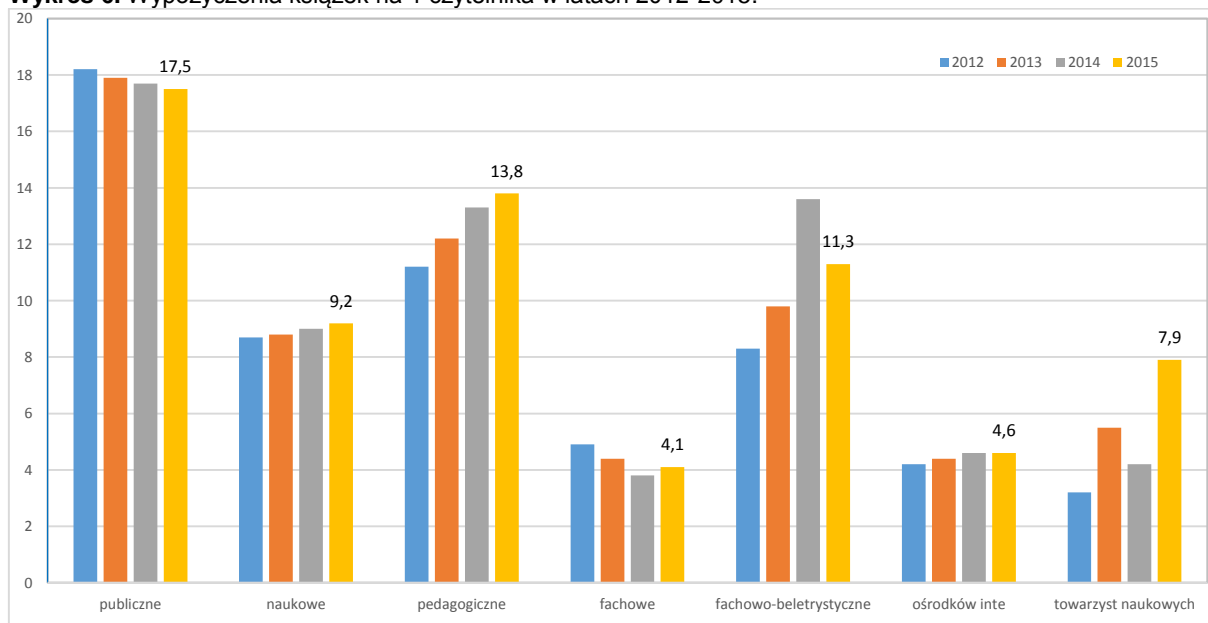
Wykres 4. Odwiedziny w latach 2012-2015.

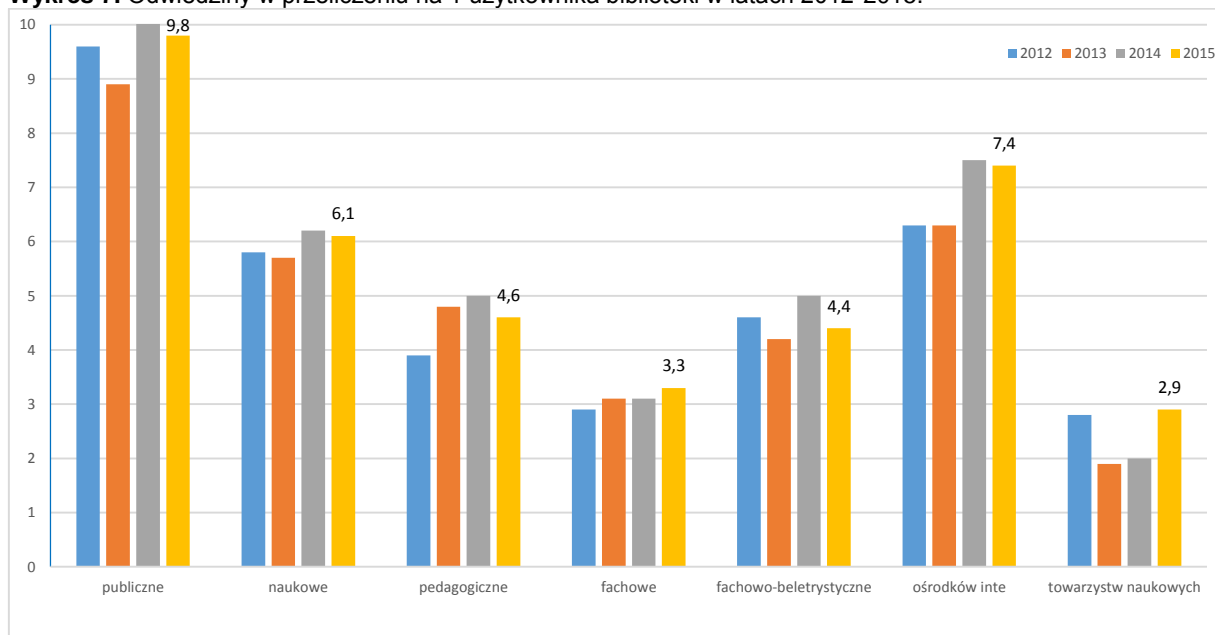
Wykres 5. Wydatki w latach 2012-2015 na zakup książek na 1 czytelnika (w zł).

Wykres 6. Wypożyczenia książek na 1 czytelnika w latach 2012-2015.

Wykres 7. Odwiedziny w przeliczeniu na 1 użytkownika biblioteki w latach 2012-2015.

Opracowanie
Barbara Budyńska
Małgorzata Jezierska
Instytut Książki i Czytelnictwa
Biblioteka Narodowa